

Tengely Adrienn

Vallás és közösség – Az eucharisztikus társulatok történetének vázlata az Egri egyházmegyében a középkortól a felvilágosodásig

Tanszékünk kiemelt figyelmet fordít a lokális kisközösségek vizsgálatára, nemcsak kortárs közegben, hanem történelmi távlatokban is. Ezek egyik legjobban dokumentált csoportját alkotják a vallási társulatok, melyek több száz éven keresztül a helyi közösségek egyik legmaghatározóbb csoportjainak számítottak, és a vallási mellett több fontos közösségi funkcióval is bírtak. Az Egri egyházmegyében a középkorban és az újkorban a legnépszerűbbnek az eucharisztikus társulatok számítottak, melyek kiemelten az Oltáriszentség imádására jöttek létre.

Az Eucharisztia vagy Oltáriszentség a kenyér és a bor átlényegülése a misén Jézus Krisztus szent testévé és vérévé, amelyet a katolikus hittételek szerint a lehető legnagyobb tisztelet és imádat illet. A középkorban a Cluny-reformmozgalom indította meg az Oltáriszentség külön kultuszát, mely hamarosan igen felvirágzott. Bár a gyakori szentáldozás még nem volt szokásban, de az Eucharisziát a templomokban általában torony formájú, kis ablakkal ellátott szentségtartóban, illetve bizonyos liturgikus alkalmakkor üveghenger alakú úrmutatóban a hívek számára láthatóvá tették; Lüttichben megszületett az Úrnapja ünnepe, melyet IV. Orbán pápa 1264-ben az egész egyházra kiterjesztett, és kialakult a szentségi körmenetek szokása; sőt sok helyről eucharisztikus csodákról is beszámoltak, például hazánkban a legismertebb ilyen típusú búcsújáró hely a bátai Szent Vér-apátság volt (Tüskés-Knapp 1986, 76–116; Sümegi 1991, 107–120; Várnagy 1993, 475;

Pásztor 2000, 26–27, 45–46, 72; Miri, 2004; Söveges 2007. I. 192–194; Erős 2019, 9–22; Füzes 2019, 13–18; Sümegi 2020, 29–42).

A 14–15. században a magyarországi vallásos társulatok legnagyobb része is eucharisztikus jellegű volt, sok városban működött Krisztus Teste Társulat. A vonatkozó kutatások során az alábbi több mint húsz településen sikerült bizonyítani ezen társulatok működését, de valószínűleg számuk ennél magasabb volt: Pozsony, Pozsonyszentgyörgy, Bazin, Magyaróvár, Vasvár, Buda, Pest, Eger, Selmechánya, Körmöcbánya, Besztercebánya, Lőcse, Kiszteben, Kassa, Eperjes, Bártfa, Brassó, Nagyszeben, Kolozsvár, Szászbeszterce és Sopron, ez utóbbiban kettő ilyen nevű szervezet is létezett, egy a laikus polgárok, egy pedig a városi papság részére, csakúgy, mint Budán, ahol viszont a német és a magyar nyelvű tagok számára működött egy-egy társulat (Kubinyi 1999, 346; Pásztor 2000, 23; Horváth 2000, 84, 86; Erőss 2020a, 10). Egyes kutatók valószínűsítik, hogy Pécsen is működött Krisztus Teste Társulat, s a fent jelzett irodalmak nem említik a gyöngyösi társulatot sem (Sümegi 2009, 522–523; Kecskés 1995, 148; Molnár 2005, 120).

Ezek alapvetően nem alkottak hálózatot, önálló szervezetek voltak, de összetételük és működésük hasonló vonásokkal rendelkezett. Tipikusan városi szerveződéseknek számítottak, és jellemzően a helyi jómódú polgárokból – férfiakból és nőkből vegyesen – verbuválódott tagságuk, bár egyes helyeken, például Egerben kimondottan csak a papság számára létesültek, máshol, nevezetesen Sopronban pedig, mint láttuk, külön alakult egy a klerikusok, egy pedig a laikusok számára. Általában a plébániatemplomok bizonyos oltáraihoz kapcsolódóan működtek, melyekhez kegyúri jogok és társulati búcsúkiváltságok is kapcsolódtak. A tagok legfontosabb vallási kötelezettsége a társulati misén való részvétel volt, csakúgy, mint a tagtársak temetésén és lelki üdvéért bemutatott szentmisén való megjelenés, bár ez nem volt mindenhol kötelező. A körmeneteken testületileg vettek részt, ehhez kapcsolódott másik fő vallási kötelezettségük is, az úrnap körmenetek méltó lebonyolítása. A közös vallásgyakorlás mellett fontos szociális és közösségi szerepet is betöltöttek, tagjaik számára szükség esetén nemcsak lelki, hanem anyagi segítséget is nyújtva, s egyes társulatok ilyen tevékenységüket kiterjesztették a tagságon kívüli rászorulóakra is, például szegények étellemezésével vagy eltemetetésével. A Krisztus Teste Társulatok általában jelentős vagyonnal rendelkeztek, és gyakran külön székházuk is volt. Nem álltak szorosan vett egyházi felügyelet alatt – bár az alakuláshoz általában kikérték az illetékes

megyéspüspök engedélyét –, maguk választották vezetőiket tagjaik sorából, akik a társulat életét irányították és vagyonát kezelték (Kubinyi 1999, 350–351; Pásztor 2000, 22–39; de Cevins 2003, 130–145; Erős 2020a, 9–20). A Krisztus Teste Társulatok számos hasonlóságot mutattak a korabeli céhekkel is – bár azok elsősorban szakmai érdekvédelmi szervezetek voltak –, ezért gyakran „confraternitas” mellett céheknek is nevezték ezeket (Kubinyi 1999, 341–345). A jobb forrásadottsággal rendelkező társulatokról külön feldolgozások is születtek (Herodek 1908a; Herodek 1908b; Tímár 1908; Iványi 1911; Tímár 1913; Zágorhidi Czigány 1993; Majorossy 2004; Tózsza-Rigó 2007; Kádár 2017a; Erős 2020b).

Az Egri egyházmegye jelentősebb városaiban is működött Krisztus Teste Társulat. Az egri társulatot Kanizsay János püspök alapította 1386. július 26-án. Kanizsay utódja, Czikó István terjesztette a társulatot IX. Bonifác pápa elé, aki 1394-ben jóváhagyta azt (Böhm 1897a, 4–5, 12–14; Kovács 2001, 89–93). Az eredeti alapító oklevelet jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltárában őrzik (MNL HML DL-DF 209981), 18. századi másolata pedig az Egri Főegyházmegyei Levéltárban található (Kovács 2001, 90–93).

Az egri társulat kimondottan a klerikusok számára létesült, ebbe csak a káptalan többségének beleegyezésével lehetett belépni, és csakis feddhetetlen életű személyeknek. A taglétszámot ötven főben határozták meg, bár a regula lehetővé tette, hogy esetleg hatvan főig felemeljék a létszámot. Fennmaradt a társulat szabályzata, melyből pontos képet kaphatunk szervezeti felépítéséről és működéséről is. A társulat élén az ún. dékán állt, aki nem választás, hanem sorrend alapján töltötte be tisztségét: a belépők nevét időrendi sorrendben feljegyezték, és minden évben a sorban következő került a társulat élére. A tisztséget kötelező volt elfogadni, aki nem vállalta, annak három márka büntetést kellett fizetnie. Emellett fontos tisztségviselő volt a sáfár, aki a társulat vagyonát kezelte. Ezen tisztség visszautasítása három dénár összegű büntetést vont maga után, de ha valaki jól végezte dolgát, újraválaszthatták, és évi fél forint fizetést is kapott. A tisztségviselőket évente választották egy gyűlésen, melyet rendszerint mindenszentek ünnepének nyolcadáján tartottak, s melyhez kapcsolódóan szentmisét is tartottak a székesegyházban a Szentlélek tiszteletére, melyeken kötelező volt a tagoknak megjelenniük. Az egri társulat tagjainak egyik legfontosabb feladata a csütörtöki társulati miséken való részvétel volt a székesegyház

Szent János-oltáránál, mely alól csak a távoli úton lévők kaptak felmentést. Emellett az ő kötelességük volt az ünnepélyes úrnapi körmenet lebonyolítása is, csakúgy, mint a többi Krisztus Teste Társulat esetében. A megholt tagtársakról is gondoskodtak: rendszeresen szentmisét mutattak be lelki üdvösségükért – a halál második, hetedik és harmincadik napján, valamint évfordulóján –, haláluk napján pedig a halotti zsoltósmát is elimádkozták értük, melyeken mindenkinek részt kellett vennie. Emellett a székesegyházban nyugvók sírjánál haláluk után egy hónapon át minden nap gyertyát égettek a szentmise és a vecsernye alatt. A társulat karitatív tevékenységet is végzett: halottak napján megvendégelték a szegényeket kenyérrel és borral, és néhányat közülük ruhával is elláttak. A társulat jövedelmét egyrészt a „tagdíj” alkotta: a tagoknak belépéskor és utána minden héten a csütörtöki társulati misén be kellett fizetniük egy dénárt, csakúgy, mint a belépés évfordulóján és az éves gyűlésen. Emellett valószínűleg más jellegű, például hagyatékokból származó vagyonnal is bírt az egri társulat – hasonlóan más társulatokhoz –, de erről nem rendelkezünk adatokkal (Erős 2020a, 12–17).

Az egyházmegyében a püspöki székhely mellett Bártfán, Kassán, Eperjesen, Kisszebenben és Gyöngyösön ismert Krisztus Teste Társulat, melyekről azonban jóval kevesebb, csak szórványos információval rendelkezünk. A kassai társulat megalakulása valószínűleg a dóm Szent Vér ereklyéjével volt összefüggésben (Erős 2020a, 11). Mind a bártfai, mind az eperjesi társulat meglehetősen gazdag volt: az előbbi 1443-ban két kisebb birtokkal rendelkezett, melyhez később kapott még egy mezőt és egy szántóföldet, az utóbbi pedig a 15. század végétől 1519-ig egymaga több adományt kapott, mint a városban működő többi tíz társulat összesen (Tímár 1908, 338; Pásztor 2000, 34; Erős 2020a, 11–12, 15). A gyöngyösi társulat a mai Szent Orbán-templom helyén lévő Krisztus Teste-kápolnához kötődött, s az 1549-es dézsmajegyzék szerint 16 budai iccés közösen művelt szőlővel rendelkezett (Kecskés 1995, 148; Molnár 2005, 120).

A reformáció és a török hódítás azonban megszüntette a virágzó középkori hitéletet, és a 16. században többségében elenyésztek a különféle vallási társulatok (Pásztor 2000, 37–38; Tüskés–Knapp 2001, 271; Erős 2020a, 18). A Királyi Magyarország területén a reformáció megrázkódtatásai után a 17. században azonban a katolikus megújulás jegyében újjászerveződött a vallási élet, ami a 18. század első felében a török alól felszabadított területekre is kiterjedt. Ez a társulati élet újabb virágkorát eredményezte.

Juhász Miklós a társulatok felosztásához kapcsolódó 1788-as helytartótanácsi akták alapján a Szent Korona országaiban Erdély nélkül 718, Tüskés Gábor és Knapp Éva pedig 1304 társulatot tudott beazonosítani 765 településen, Szlavónia és Horvátország nélkül. A jelentős különbség egyrészt a vizsgált területi kiterjedés eltéréseiből adódhat, másrészt abból, hogy az 1780-as évekre már sok korábbi társulat megszűnhetett, harmadrészt pedig nem tisztázott, hogy az anya- és a fióktársulatokat egyben vagy külön számolták-e a korabeli források, illetve a feldolgozások (Juhász 1944, 161–169; Tüskés–Knapp 2001, 267–297).

Összességében jónak tekinthető az újkori társulatok feltártsága, azonban meglehetősen erős aránytalanságok figyelhetők meg mind a területi elhelyezkedés, mind a településtípusok, mind a társulati típusok tekintetében. Az előbbi szempontjából a társulatok nagy száma és a kedvező forrásadottságok miatt elsősorban az ország északnyugati vidékének társulati életét ismerjük (pl. Piszke 1933; Horváth 2000; Szelestei 2013a; Szuly 2013; Szuly 2015; Szuly 2016; Kádár 2016; Kádár 2017a; Kádár 2017c; Székely 2017; Szuly 2021), míg a Dunától keletre csak két város, Kassa és Gyöngyös társulati életét tárták fel részletesen (Kecskés 1995; Molnár 2005; Löffler 2020; Knapp 1995; Doci 2017). Hasonlóképpen a kutatások – nyilván elsősorban a források gazdagsága miatt – szinte kizárólag a városi és mezővárosi társulatokkal foglalkoztak (pl. Knapp 1995; Molnár 2005; Gyulai 2009; Szelestei 2013a; Szuly 2013; Szuly 2015; Szuly 2016; Kádár 2016; Kádár 2017a; Kádár 2017c; Székely 2017; Doci 2017), holott a társulatok többsége vidéken, falvakban működött, amelyeket mind ez ideig a kutatás szinte teljesen figyelmen kívül hagyott. A társulattípusok esetében a szakirodalomban felülreprezentáltak a jezsuitákhoz köthető Mária-kongregációk és Agonia Christi Társulatok (pl. Weiser 1891; Mohl 1898; Gyulai 2009; Szelestei 2013a; Szuly 2013; Kádár 2014; Szuly 2015; Szuly 2016; Kádár 2016; Kádár 2017c; Székely 2017; Terdik 2017), míg más társulattípusoknak nem sok figyelmet szenteltek (pl. Szelestei 2013b; Szelestei 2017; Bán 2017).

A 17–18. században két társulattípus volt jelen. Egyrészt működtek középkori típusú – és sokszor gyökerű –, gyakran céhnek nevezett lokális vallási társulatok, melyeket általában a 17. században alapítottak vagy újíttak fel (Kecskés 1995, 148; Molnár 2005, 120, 124), de még a 18. században is létesültek ilyenek (pl. Tengely 2025). Másrészt ezek mellett országszerte tömegesen megjelentek a korban modernnek számító barokk

társulatok, melyek palettája igen színes: a legnépszerűbbnek a ferences kordás társulat számított, de nagy számban léteztek Jézus Krisztushoz kapcsolódó, elsősorban az Oltáriszentséget és a haldokló Megváltó (Agonia Christi) kultuszát előtérbe helyező társulatok; sokféle Szűz Mária-társulat, melyek közül a legelterjedtebbek a Mária-kongregációk voltak; különböző szentekről, illetve a Szentháromságról elnevezett társulatok; valamint ferences harmadrendi közösségek és némileg speciális célkitűzésű Keresztény Tanítás Társulatok is (Juhász 1944, 161–169; Tüskés–Knapp 2001, 267–297). Néha előfordult, hogy időközben megváltozott egy társulat jellege, például ezt láthatjuk a gyöngyösi „Úr céhe” társulatnak Oltáriszentség Társulattá váló 1766-os átszervezése során (Kovács 1997, 167).

A két társulattípus közötti általános különbségekre Molnár Antal mutatott rá gyöngyösi példák alapján. Bár mind a középkori jellegű, mind a barokk társulatok célja valamely vallási kultusz ápolása volt, de az előbbiek inkább a közösségi együttműködésre helyezték a hangsúlyt, szemben az utóbbiakkal, amelyekben ez már mellékesebb szerepet kapott, és a fő hangsúly a különféle lelki kegyelmek elnyerésére és ezzel kapcsolatban a vallási kötelezettségekre helyeződött. Hasonlóképpen míg a középkori, illetve ilyen jellegű társulatokban egy társulat alapvetően csak egy település lakosságát tömörítette, így taglétszámuk nem volt túl magas, a barokk társulatokba – kivéve az iskolai Mária-kongregációkat – gyakran szomszédos vagy akár távoli települések lakói is beléptek, s minden társadalmi réteget, nemet és korcsoportot átfogtak, így taglétszámuk gyakran több ezer főre növekedett. Továbbá míg a középkori társulatok teljes önállósággal bíró lokális szervezetek voltak, addig a barokk társulatok már gyakran egy nagy egyházmegyei vagy nemzetközi hálózat részét képezték, s egyházi irányítással, illetve felügyelet alatt működtek (Molnár 2005, 118–136, különösen: 135–136). Fontos különbség volt az is, hogy a középkori jellegű társulatok általában nem rendelkeztek búcsúkiáltásokkal, míg a barokk társulatok tagjaik számára biztosították ezt.

A 17–18. században az ellenreformáció és a katolikus megújulás jegyében az Eucharisztia-kultusz rendkívüli mértékű felvirágzásának lehetünk tanúi. A kor embere számára az Oltáriszentség imádása protestáns oldalról botránykő, katolikus oldalról viszont a vallásosság és a hithűség egyik legfőbb megnyilvánulási formája volt. Ez sokféle formában megmutatkozott: gyakoriak voltak a színpadias szentségi körmenetek és egyéb vallási cselekmények, pompásabbnál pompásabb egyházművészeti alkotások

születtek az Oltáriszentség tárolására és megmutatására, az áhítati irodalom fontos témájává vált az Eucharisztia, emelkedett az áldozások száma, és nem utolsósorban az országban sorra alakultak eucharisztikus társulatok (Hermann é. n., 434.; Hermann 1973, 330–331; Süveges 2007 II., 103, 75–79; Szilárdfy 2006; Perger 2019; Medgyesi 2019; Medgyesi 2020; Maczák 2020).

Az Oltáriszentség Társulat római anyatársulatát 1606-ban alapította V. Pál pápa (1605–1621) az Eucharisztia lehető legnagyobb és állandó tiszteletére, melyet másfél száz évvel később, 1747-ben XIV. Benedek pápa (1740–1758) újabb rendkívül gazdag búcsú kiváltságokkal látott el (Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái... 1783, 2–14; Böhm 1897b, 22). A társulat hamar elterjedt az egész katolikus világban, például csak Párizsban 37 ilyen társulat működött a 17–18. században (Serfőző 2000, 247).

Itt kell kitérnünk a társulat elnevezésének problémájára. A coetus (céh) kifejezés használatáról már fentebb szoltunk a középkori és középkori típusú társulatok esetében. A szakirodalomban különösebb megkülönböztetés nélkül egyaránt használják a Krisztus Teste Társulat és az Oltáriszentség Társulat kifejezést ezen fentebb bemutatott barokk eucharisztikus társulatra – vagy olykor éppen indokoltalanul az eltérő elnevezés alapján két különböző típusnak veszik (Kovács 1999) –, sőt a régebbi szakirodalomban még a teljesen anakronisztikus Oltáregylet, illetve Oltáregyesület kifejezés is előfordul. (Pl. Herodek 1908a; Herodek 1908b; Tímár 1910; Wick 1936, 143. A ma is működő Oltáregyletet 1849-ben alapította Anna Meuss Belgiumban az Eucharisztia imáadására és a szegény templomok méltó felszereléssel való ellátására, hazánkban első társulata 1859-ben jött létre.) A korabeli, 18. századi forrásokban is többféle rokon, illetve azonos értelmű latin kifejezést használtak mind a társulat típusára (Confraternitas / Congregatio / Sodalitas), mind a titulusra (Corpus Christi / Sanctissimi Sacramenti / Sanctissimi Altaris Sacramenti / Sanctissimae Eucharistiae) vonatkozóan. Valószínűleg ezeket egyszerűen szinonimaként használták, a források alapján nem sikerült megállapítani az eltérő kifejezések mögött semmiféle jellegbeli különbséget. Jelen írásunkban a Krisztus Teste Társulat kifejezést a középkori társulatok esetében használjuk, míg az Oltáriszentség Társulatot a 18. századi alapítású szervezetekre vonatkozóan alkalmazzuk.

Hazánkban az Oltáriszentség Társulatok más barokk társulatokhoz képest későn, az 1750–1780 közötti időszakban terjedtek el (Tüskés–Knapp 2001, 279). Többnyire egy-egy főpásztor kezdeményezésére honosodtak meg az egyes

egyházmegyékben, szemben a korábbi gyakorlattal, amikor elsősorban a szerzetesek – főleg a jezsuiták és a ferencesek – töltöttek be társulatalapítói szerepet, bár néha előfordult, hogy ők is gondoztak eucharisztikus társulatot. Ezen törekvésekben az ellenreformációs tartalom mellett szerepet játszhatott Mária Terézia királynő közismert buzgó Eucharisztia-tisztelete is, illetve ezzel kapcsolatban a főpapok lojalitása a Habsburg-dinasztiához (Szilárdfy 2006; Tüskés–Knapp 2001, 285, 289). Több egyházmegyében is megpróbálták meghonosítani ezt, több-kevesebb sikerrel. Mint lentebb részletesen látni fogjuk, az Egri egyházmegyében Barkóczy Ferenc püspök 1757-ben alapította meg a főtársulatot püspöki székhelyén, majd utódja, Eszterházy Károly terjesztette el. A Pécsi egyházmegyében Berényi Zsigmond püspök 1747-től, majd később Klimó György püspök 1772 körül alapított ilyen társulatokat (Tüskés–Knapp 2001, 285.; Horváth–Kikindai–Sümei 2008, 112). A Váci egyházmegyében Migazzi Kristóf püspök 1757-től, majd 1767 után ismét szorgalmazta ezek létrejöttét (Juhász 1944, 167; Tüskés–Knapp 2001, 285; Szelestei 2017, 193–194). Zichy Ferenc győri püspök 1773-ban az egész egyházmegyéjére érvényes pápai bullát kapott ezen társulatok létesítésére, azonban fáradozását nem koronázta siker, ezeket nem sikerült nagyobb számban meghonosítani (Piszke 1933, 25; Tüskés–Knapp 2001, 285; Horváth 2000; Kádár 2017a, 135–144). A Székesfehérvári egyházmegyében Séllyei Nagy Ignác, a Szombathelyiben Szily János, a Szepesiben pedig Szalbeck Károly püspök egyaránt ezen fáradoztak, s találunk erre utaló nyomokat a Csanádi egyházmegyéből is (Tüskés–Knapp 2001, 285.; Szilárdfy 2006. 9; Szelestei 2017, 194–197; Szuly 2021, 228–233). Végül elsősorban az Egri és a Váci egyházmegyében sikerült meghonosítani a társulatot, de kisebb számban más egyházmegyékben is jelen voltak. Egyes területeken a csekély jelenlét valószínűleg azzal is összefüggött, hogy a helyi főpásztor más társulatot szorgalmazott – például Zichy Ferenc győri püspök a Keresztény Tanítás Társulatot vagy Padányi Bíró Márton veszprémi püspök a Szentháromság Társulatot (Piszke 1933, 23–24; Pehm 1934, 143–149) –, ezért ezek az Oltáriszentség Társulatok számára konkurenciát, s így terjedésük előtt egyfajta gátat jelentettek.

Mindenesetre összességében sikerült a társulat meghonosítása Magyarországon, s a 18. században ez számított a Keresztény Tanítás Társulatok mellett a második legnépszerűbb társulatnak, melyet csupán a ferences kordás társulatok előztek meg. Juhász Miklós a feloszlatai akták alapján 90 Oltáriszentség Társulatot említ (12,5%) 213 kordás társulat (29,5%) és

91 Keresztény Tanítás Társulat (12,6%) után, bár ez utóbbitól csak eggyel maradt el (Juhász 1944, 161). Hasonló sorrendet és arányokat állapított meg Tüskés Gábor és Knapp Éva is: a kordás társulatok (331 db; 25,5%) után következtek népszerűségben majdnem egyforma számmal az Oltáriszentség Társulatok (221 db; 16,9%) és a Keresztény Tanítás Társulatok (220 db; 16,8%) (Tüskés–Knapp 2001, 276).

Az Egri egyházmegyében a reformáció és a török hódítás hatására a középkori Krisztus Teste Társulatok többsége megszűnt (Pásztor 2000, 37–38; Tüskés–Knapp 2001, 271; Erős 2020a, 18), csak ritka esetben sikerült működési kereteiket fenntartaniuk, például a kutatások szerint Bártfán tovább élt a társulat valamilyen formában a 16. század folyamán is (Kádár 2017b, 682). A 17. században azonban szórványosan újra megjelentek az eucharisztikus társulatok. Előfordult, hogy korábbi társulatot alapítottak újra, mint például Gyöngyösön, ahol 1645-ben Kisdi Benedek püspök megújította a középkori Krisztus Teste Társulatot („Úr céhe”, „Coetus Corporis Christi”) (Kecskés 1995, 148–149; Molnár 2005, 120). Hasonlóképpen valamikor 1746 előtt, valószínűleg még a 17. században alakult a közeli Gyöngyöspatán és Abasáron is hasonló társulat, de lehetséges, hogy ezeknek is voltak középkori előzményei. Mind-egyiknek saját különböző regulája volt. A Szent Orbán-templomhoz kötődő gyöngyösi társulat például minden csütörtökön, az Oltáriszentségnek szentelt napon szentleckét olvastatott fel – évente négyszer énekelt formában –, valószínűleg ez képezte a heti társulati összejövetelek gerincét (Kovács 1997, 159). A patai társulat fő ünnepe vízkereszt volt, melynek nyolcadában szentségimádást végeztek, az abasári pedig évente hat-hat misét mondatott az élő és megholt tagokért a helyi Krisztus Teste-oltárnál (Kovács 1997, 102, 117). Ezeket a korabeli források nem társulatlak (confraternitas, congregatio, sodalitas), hanem céhnek (coetus) nevezik, s szabályaikat és működésüket tekintve valóban sokkal közelebb álltak a középkori – szintén gyakran céhnek nevezett – vallási társulatokhoz, mint a 18. században elterjedt „barokk” társulatokhoz. Bár Szent Pálról nevezték el, de bizonyos mértékig az eucharisztikus társulatok közé sorolhatjuk a Jászó közelében fekvő debrői társulatot is, melynek regulája 1633-ból maradt fenn. Ebben a tagok fő vallási feladatai közé tartozott, hogy a haldoklóhoz a szentséget vivő papot ünnepélyes kíséretben részesítsék, illetve hogy mind részt vegyenek a jászói úrnapi körmeneten, és ott közülük tizenketten fejükön koszorúval, kezükben égő fáklyával kísérik a Szentséget (Debrő 1886, 383–387).

Az egyházmegyében a katolikus megújulással összefüggésben (Mihalik 2017; Szabó 2014) a 18. század első felében szórványosan megjelentek a „modern”, vagyis barokk jellegű eucharisztikus társulatok is. Rakamazon valószínűleg az 1730-as években létesült egy Örökimádás Társulat (Englischer Ehren-Preiß... 1736; említi: Petrik VII, 143.; Knapp 2001, 248.; Szelestei 2017, 190). Tokajban 1749-ben adta ki reguláit a helyi Oltáriszentség Társulat, melyben utalnak XIV. Benedek búcsú kiváltságaira (Az testé lett sz. ige... 1749; említi: Szelestei 2017, 190). Szintén még az egri főtársulat megalakítása előtt jött létre 1756-ban a verpeléti társulat (Kovács 1997, 348), talán Barkóczy püspök lentebb bemutatandó 1756-os körlevelének és a társulati regula első kiadásának hatására, ami azért is igen figyelemreméltó, mert erre nem a máterben, hanem egy filiában került sor (Verpelét Feldebrő filiája volt).

Mérföldkőnek számít az Oltáriszentség Társulatok elterjedésének szempontjából az egri főtársulat megalapítása. Barkóczy Ferenc püspök (1744–1761) 1757. november 5-én alapította meg ezt az egri „Öreg Templomban”, vagyis az akkori székesegyházban egy háromnapos fényes ünnepségsorozat keretében (EFL Prot. 1757. okt. 22.; Böhm 1897b, 21–22, 32–35).

Az alapítás sikerét Barkóczy püspök nem bízta a véletlenre. Már az előző évben egy magyar nyelvű, nemcsak a klérusnak, hanem a híveknek is címzett körlevélben ismertette a társulat célját és motivációját, melyet a reguláskönyv első kiadásában is megjelentetett. Ebben úgy értékelte, hogy az Oltáriszentség tisztelete az egyházmegyében még nem elég buzgó, holott ez „minden szent titkok között, mellyekkel rakva-vagyon a Krisztus Anya-Szent-Egyháza, legfelylyebb való, valamint a Nap az égen tündöklő tsillagok között”. Óhaját fejezte ki, hogy nemcsak a városokban és a mezővárosokban, hanem a nagyobb plébániákon is minél előbb megalakuljon a társulat. Ugyanekkor „kedvcsinálónak” kiadatta a társulat reguláját is a társulat búcsú kiváltságaival együtt, amelyet egy évvel később német nyelven is kiadtak (Minden társaságok annyának... 1756; említi: Szelestei 2017, 191; Mizera–Nagy–Verók 2017 I, 76. Nr. 12., 78. Nr. 22.). Továbbá jó „marketingfogásként” megnyerte a társulat számára Mária Terézia királynőt és családtagjait is – amit képmásaik és saját kezű aláírásaik bizonyítanak a társulat gyönyörűen illusztrált albumában (Szilárdfy 2006; Löffler 2010) –, ami nyilván sokat emelt a társulat megítélésén, és bizonyára igen vonzóvá tette a hívek számára, ezt bizonyítja, hogy a megalakuláskor az egyszerű hívek tömegei mellett azonnal beiratkozott a város sok egyházi és világi neves személyisége is.

Az egyházmegyei társulat szervezeti kereteit az 1757. október 22-i szentszéki ülésen dolgozták ki, s ekkor kerültek kinevezésre a társulat egyházmegyei szervezetének vezetői és az egyes esperesi kerületek élén álló consultorok is. Ugyanekkor meghatározták az egri főtársulat működési kereteit is, valamint kinevezték élére a laikus tagok közül a prefektusokat és prefektákat, illetve az őket segítő asszisztenseket (EFL Prot. 1757. okt. 22.; Böhm 1897b 33; az egri főtársulat viszonyairól lásd.: Kovács 2001, 37, 58–59).

Barkóczy püspököt hamarosan esztergomi érseknek nevezték ki, így az új társulat elterjesztése utódjára, Eszterházy Károly püspökre hárult, aki hatalmas lelkesedéssel látott neki a munkának. Eszterházy Károly fiatal korában maga is tagja volt a pozsonyi gimnázium Mária-kongregációjának, így gyakorlatból ismerte a társulati élet üdvös gyümölcseit. Később római tanulmányai során nagy hatással volt rá Borromei Szent Károly eucharisztikus lelkesége és XIV. Benedek pápa példája is, aki olyannyira nagyra értékelte az Oltáriszentség Társulatokat, hogy – mint láttuk – gazdag búcsú kiváltságokat adományozott nekik (Galla 1939, 124; Bitskey 1993, 43–45; Kádár 1999, 445–446; Bitskey 1999, 17–18; Szelestei 2013c, 38). Így érthető, hogy Eszterházy mindent megtett az Oltáriszentség Társulatok elterjesztésének érdekében.

Az elvetett mag valóban kicsírázott. Néhány helyen már nem sokkal a főtársulat megalapítása után létrejött a társulat: 1758-ban Kassán (Böhm 1897b, 34; Tímár 1910, 382–385; Wick 1936, 143; Tüskés–Knapp 2001, 304) és Diósgyőrben, 1764-ben Törökszentmiklóson, 1765-ben Kápolnán, 1767-ben Csernelyben (Kovács 1997, 327, 453; Kovács 1998a, 179, 312). Ezek mellett több társultnál nem ismert az alapítás dátuma, de az bizonyos, hogy az 1745/46-os és az 1766/67-es canonica visitatiók között létesültek Csányban, Horton, Jászapátiban, Jászberényben, Jászfelsőszentgyörgyön, Fancsalon (ma Rózsaszentmárton), Szurdokpüspökiben és Taron (Kovács 1997, 69, 74, 89, 93, 96, 190, 194–195, 218). Ezen adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a társulat először főleg a színekatolikus Heves vármegyében és a Jászságban terjedt el. Borsodban csak szórványosan találkozhatunk ekkor még ezzel – még a vármegye nyugati, katolikus felében is –, a főleg protestáns és görögkatolikus vallású Szabolcs vármegyében pedig az első társulatok majd csak az 1770-es évek elején fognak megjelenni: Rakamazon 1770-ben, Pócspetrin pedig 1772-ben alakul meg (Kovács 1998b, 41, 106). Az egyházmegye északi – sárosi, abaúji és zempléni – részeiben is már több helyen megalakult a társulat az 1760-as években, például Sóváron 1761-ben, Nagysároson

1767-ben, Tarcán 1768-ban és nem sokkal később, 1771-ben Tállyán ((KFL Canonica visitatio Zemplén 1772. p. 97., Sáros 1775. p. 132., 268., 400.).

Eszterházy püspök is igyekezett ezeket minden plébánián megalakítani canonica visitatiói során az 1760–70-es években, ahol csak alkalmasnak találta rá a viszonyokat (EFL AV Prot. 1772. júl. 1. pp. 261–264.). Az olyan helyeken, ahol működtek más társulatok, általában elrendelte azok beolvasztását a már meglévő vagy újonnan felállítandó Oltáriszentség Társulatba vagyonukkal együtt, mint például Bélapátfalván, Pásztón vagy Fancsalon. Gyöngyösön, Gyöngyöspatán és Abasáron a régi Krisztus Teste Céheket sem hagyta szó nélkül: elrendelte, hogy ezek vegyék át a Barkóczy-féle Oltáriszentség Társulat szabályait, és ezentúl a társulati vagyongazdálkodást a plébános felügyelje, bár azt megengedte, hogy a korábbi ájtatosságait és ünnepeiket megtartsák, igaz, szigorúan a céheknél szokásos lakomázás nélkül (Kovács 1997, 105, 120, 167, 172). A hevesi, borsodi és szabolcsi visitatiói során összesen 35 plébánián rendelte el az Oltáriszentség Társulat megalakítását. Hevesben 19 plébánián rendelte el: Pásztón, Apcon, Ecséden, Gyöngyössoly-moson, Gyöngyöstarjánban, Jászárokszálláson, Jászfényszarun, Jászdózsán, Jászkákóhalmán, Jászmihálytelken (ma Jásztelek), Jászsalsószentgyörgyön, Jászladyban, Hevesen, Maklárban, Mezőtárkányon, Kiskörén, Egerszalókon, Kunszentmártonban, Tiszapüspökiben; Borsodban 14 plébánián: Polgáron, Szentistvánon, Mezőkövesden, Szihalmón, Alsóábrányban (ma Bükkábrány része), Harsányban, Tibolddarócon, Tardon, Bogácson, Felsőtárkányban, Sajószögeden, Bélapátfalván, Arlóban és Mindszenten (Miskolcon); viszont Szabolcs és Abaúj vármegyében a vegyes vallási viszonyok miatt erre jóval kevesebb helyen került sor, csak Egyeken, Napkoron és Abaújszántón (Kovács 1997, 62–63, 83, 88, 110, 115, 180, 188, 207, 211, 215, 229, 234, 249, 270, 287, 311, 433, 449, 466; Kovács 1998a, 36, 48–49, 59–60, 68, 78–79, 88, 105, 113, 124, 128, 153, 165, 215, 335; Kovács 1998b, 24, 147; KFL Canonica visitatio Abaúj 1769. p. 352.). Hasonló volt a helyzet az egyházmegye északi és keleti részein is: itt jóval kevesebb helyen létesült Oltáriszentség Társulat ebben az időszakban: például Bélteken (ma Krasznabétek) 1771-ben, Szatmárnémetiben 1774-ben, Erdődön 1775-ben, Vállajon 1776-ban, Felsőbányán 1777-ben, illetve északon Eperjesen 1773-ban (SzPL Canonica visitatio 1777. pp. 77., 118., 138., 171., 216.; KFL Canonica visitatio Sáros 1775. p. 86.).

Így Eszterházy püspök buzgólkodása nyomán az Oltáriszentség Társulat vált az egyházmegyében a legelterjedtebb társulattípussá (EFL AV 3199.

Tabellae Congregationum), a fentebb említett forrásokat összegezve mintegy 110 Oltáriszentség Társulatot sikerült beazonosítani.

Azonban a püspöki utasítás még nem volt garancia a sikerre, például Arlóban a későbbi források nem említik a társulatot, valószínűleg a főpásztori óhajlás ellenére mégsem működött. Megjegyzendő, hogy a másik oldal felől nézve, attól, ha egy plébánián nem működött társulat, a hívek még akár tömegével is társulati tagok lehettek, például a csernelyi társulat közel harmada a szomszédos sáti plébánia híveiből került ki, ahol viszont nem volt külön társulat.

Az Oltáriszentség Társulatok működése sok hasonlóságot mutat a többi barokk kori társulattal. A társulati tagságot nem kötötték különösebb feltételhez, minden férfi és nő szabadon beléphetett, nyilván csak a megfelelő erkölcs lehetett kitétel. Előírás volt, hogy a tagok listáját külön társulati könyvben kellett vezetni, melybe a nevek mellé a társulatoknál szokásos módon feltüntették a beiratkozás és az elhalálozás dátumát is.

Az Oltáriszentség Társulatok szervezeti felépítését és működését legrészletesebben az Egri egyházmegye területéről ismerjük, mely feltehetően más egyházmegyékben is hasonló volt. Eszerint a társulat egyházmegyei szintű hierarchiába szerveződött, mely élén protectorként, azaz fővédnökként maga a püspök állt. A társulatok ügyeit legfelsőbb szinten az ún. Directori Tanács intézte, amely a directorból – aki rendszerint valamelyik kanonok volt, akit a püspök nevezett ki –, illetve két mellérendelt papi személyből állt. Esperesi kerületi szinten a társulatok élén az ún. consultorok álltak, akik vagy az esperesek, vagy pedig a tapasztalt és buzgó plébánosok közül kerültek ki. Az ő feladatuk a kerületükbe tartozó társulatok működésének ellenőrzése, illetve az esetleges szabálytalanságok kivizsgálása volt, amelyekről évente kétszer – Szent György (április 24.) és Szent Mihály (szeptember 29.) napja táján – jelentést kellett tenniük a directornak.

Az egyes társulatok helyi vezetői a prézesek voltak, amely tisztelet a plébánosok töltötték be. A prézes elsősorban a társulat szabályszerű működésére felügyelt, amelyről negyedévente jelentést kellett tennie a consultornak. A tényleges szervező- és vezető munkát azonban a világi előljáró, a prefektus végezte, akit minden év végén a prézes és a társulat „elei” választottak meg a tagságból egy jó erkölcsű férfi személyében. A prefektusok feladata volt, hogy a társulati ájtatosságokat és szolgálatokat megszervezzék, azok rendes lefolyását biztosítsák, az egyes feladatokra a tagokat beosszák,

a társulat ügyeit – például egy tag temetésének időpontját – a többiek tudomására hozzák, illetve hogy egyes tagok nem megfelelő viselkedését és a szabályszegéseket a prézesnek jelentsék. A prefektus kezelte a társulat pénzügyeit is. A prefektus sokrétű munkáját két férfi asszisztens segítette, akiket a prefektussal együtt választottak. Az asszonyok számára külön választottak egy-két prefektát a női tagok közül, akik a társulat elsősorban a női feladatkörökhöz kapcsolódó ügyeit intézték – valószínűleg a templomi ruhaneműk varrását és hímzését, a betegek gondozását és hasonlókat –, de a prefektusok felügyelete alatt. Egyes plébániai társulatok fióktársulatokkal is rendelkeztek a filiákban, amelyeket saját helyi elöljáróik irányítottak, de az anyatársulat prefektusának vezetése alatt.

A társulati élet gerincét – hasonlóan a többi korabeli hitbuzgalmi társulathoz – a rendszeres havi vallásos összejövetelek jelentették. Minden újhold vasárnapján a plébániatemplomban énekes társulati misét mondtak szentségkítéssel és körmenettel, majd este litániát tartottak az Eucharisziáról, melyeken valószínűleg a filiákban működő fióktársulatok tagsága is részt vett.

A társulat fő céljának, az Eucharisztia lehető legnagyobb tiszteletének legfőbb megnyilvánulási formája az Oltáriszentség ünnepének, az úrnapjának a korban szokásos ékes külsőségekkel való megünneplése volt, melyet a Trienti Zsinat is előírt. A fényes úrnap – vagy a filiákban az ún. kisúrnap, vagyis a rákövetkező vasárnap tartott – körmeneten a társulat tagjai közül hat férfi égő fáklyával vette körül az Eucharisziát, míg a többi férfi a társulat zászlaja alatt párosával vonult a pap előtt égő gyertyákkal, a nők pedig közvetlenül a pap után ugyanígy kísérték a Szentséget, mivel az eucharisztikus társulatok kiváltsága volt, hogy a vallásos egyesületek közül ők vonulhattak a körmeneteken a legközelebb az Oltáriszentséghez. Az úrnapja nyolcadában is minden nap ünnepélyes szentségimádást tartott a társulat tagsága a mise és a vecsernye alatt a templomban, ahol az adott időpontra beosztott kettő vagy négy tag egy „arra rendeltetett ruhában”, vagyis társulati egyenruhában térden állva imádkozott az Eucharisztia előtt. A szentségimádáson lehetőség szerint minden tagnak részt kellett vennie.

A társulatok bekapcsolódtak a korban népszerű más eucharisztikus ájtatosságokba is. Jézus Krisztus háromnapos sírban nyugvásának emlékezetére ún. negyvenórás szentségimádást szerveztek, mely a 16. századtól népszerű ájtatossági formának számított az egyházban. Pünkösdkor ünnepélyes formások között folyamatos szentségimádást tartottak. Ennek keretében

az égő gyertyák közé kihelyezett Eucharisztia előtt a prefektus által kijelölt társulati tagok lehetőség szerint társulati egyenruhában térden állva imádkoztak. A regulák előírták a többi tag számára is, hogy amikor csak tudnak, vegyenek részt az ájtatosságon. A szentségimádás végén gyertyás és fáklyás szentségi körmenetet tartottak.

Az Oltáriszentség Társulatok tagjai gyakran részt vettek az itáliai eredetű örökimádás mozgalmában is. Eszerint felosztották az év minden óráját a társulati tagok között, akik a plébánosuknál kihúztak egy cédulát, amelyen az imádás órája szerepelt. Ezt magánimával kellett tölteniük az Oltáriszentség tiszteletére és az esetleg éppen akkor haldokló tagtársaik lelki megsegítésére, lehetőleg gyónás és áldozás után. Ha valaki nem tudott olvasni, akkor a rózsafüzér imádkozását ajánlották a regulák, ha tudott, elsősorban az Eucharisziáról szóló litániát javasolták, amelyet a társulati reguláskönyvben is közöltek. Ha valaki meghalt, a céduláját azonnal vissza kellett adni, hogy egy másik tag megkaphassa, és ne szakadjon meg az állandó imádás láncolata.

A betegekhez a Szentség méltó, ünnepélyes kísérete szintén a társulat fő kötelességei közé tartozott, ami – különösen vegyes vallású vidékeken – a katolicizmus propagálásának fontos eszköze volt, és így ellenreformációs színezettel is bírt. Ha beteghez kérték a Szentséget, és ennek jelzéseként megcsendítették a harangot, akkor a prefektus által minden héten kijelölt két tagnak azonnal a templomba kellett sietnie és onnan elkísérnie a papot az ún. umbellát vagy supellátot, azaz díszes hordozható baldachint tartva a Szentség fölött, mellyel minden egyes társulatnak rendelkeznie kellett. Másik két tagnak vagy – ha valószínűleg nagy munkálatok idején nem jelentek meg – két gyereknek az volt a dolga, hogy égő lámpást vigyen a Szentség előtt. A társulat többi tagjának is ajánlották az Eucharisztia elkísérését, s míg a pap bent volt a betegnél, az udvaron kellett csendben imádkozniuk. Ha erre nem volt módjuk, a harang csendítését hallva legalább otthon kellett elmondaniuk leborulva egy imát a betegért.

A tagok egyéb kötelezettségeit jelentette továbbá a gyakori gyónás és áldozás, lehetőleg minden hónapban az újhoid vasárnapi társulati miséhez kapcsolódóan és nagycsütörtökön az Oltáriszentség alapításának emlékezetére. A korban ez viszonylag gyakorinak számított, így a társulati tagok ezzel kiemelkedtek saját vallási közösségükből. Emellett jó példával kellett előljárniuk a keresztény szeretet gyakorlásában is: segíteniük kellett a szűkölködőket,

látogatni a betegeket, kibékíteni a haragosokat, és igyekezniük kellett lehetőségük szerint mindenhol jót tenni.

A regulák a vallási előírások mellett nagy hangsúlyt helyeztek a társulat mint közösség megfelelő működésére is. Ennek érdekében a tagok között erős, szinte testvéri kapcsolatot kívántak létrehozni, amely kiterjedt nemcsak az élő, hanem a megholt tagokra is. Ennek legalapvetőbb követelménye az volt, hogy a tagoknak egymás iránt igaz keresztény szeretettel kellett viseltetniük, és nehéz helyzetekben, például betegség esetén lelkileg és testileg is támogatniuk kellett egymást. A beteg tagok halálküzdelmükben sem maradtak magukra, hanem számíthattak tagtársaik imáira, mivel a fentebb említett állandó szentségimádás egyik célja az abban az órában haldokló tagok lelki megsegítése volt. Ha valamelyik tag elhunyt, a tagok a társulati lobogó alatt testületileg vettek részt a temetésen, de aki nem tudott elmenni, az is imádkozott a megholtért otthon (Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái... 1783, 15–43).

Az egyházmegye területén virágzó társulati életnek II. József feloszlatási rendelete vetett véget 1784-ben, amikor több más társulat mellett elrendelte az Oltáriszentség Társulat beszüntetését is. Bár Eszterházy püspök erőteljes tiltakozását fejezte ki, de az uralkodó nem engedett, ezért a püspök 1785. október 20-i körlevelében kénytelen volt elrendelni, hogy a prézesek ne tartsanak többé társulati összejöveteleket és ne vegyenek fel új tagokat (EFL AV Prot. 1785. okt. 20. pp. 574–575.). Igaz, néhány helyen az uralkodó halála után újraindult a társulat, ezt bizonyítják az egri főtársulat és az egerszalóki társulat névkönyveinek bejegyzései, melyekben 1803-ig, illetve 1811-ig szerepelnek beiratkozók (EFK Ms. 2056 és Ms. 2074), de ezek már nem voltak hosszú életű kezdeményezések. Fél évszázadot kellett várni, hogy a 19. század második felében egy új típusú eucharisztikus társulat, az Oltáregylet megjelenjen az egyházmegyében, mely azonban nem állt semmiféle kapcsolatban az addigra már jóformán elfeledett korábbi Oltáriszentség Társulattal.

Rövidítések

EFK KT = Egri Főegyházmegyei Könyvtár Kézirattár

EFL AV = Egri Főegyházmegyei Levéltár Archivum Vetus

KFL = Kassai Főegyházmegyei Levéltár

MNL HML = Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára

SZPL = Szatmári Püspöki Levéltár

Források

Levéltári és kézirattári források

EFK KT Ms. 2056 Az egri Oltáriszentség Főtársulat albuma (Barkóczy Album)

EFK KT Ms. 2074 Az egerszalóki Oltáriszentség Társulat névkönyve

EFL AV Protocollum 1757. október 22., 1772. július 1., 1785. október 20.

EFL AV 3199. Tabellae Congregationum

KFL Canonica visitatio Zemplén 1772

KFL Canonica visitatio Sáros 1775

MNL HML Oklevéltár DL-DF 209981

SzPL Canonica visitatio 1777

Forráskiadványok

Kovács 1997 = Kovács Béla (szerk.) (1997): *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Heves és Külső-Szolnok vármegye 1766–1767.* Érseki Gyűjteményi Központ, Eger, Az Egri egyházmegye történetének forrásai 1.

Kovács 1998a = Kovács Béla (szerk.) (1998): *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Borsod vármegye 1768–1769.* Érseki Gyűjteményi Központ, Eger, Az Egri egyházmegye történetének forrásai 2.

Kovács 1998b = Kovács Béla (szerk.) (1998): *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Szabolcs vármegye 1779.* Érseki Gyűjteményi Központ, Eger, Az Egri egyházmegye történetének forrásai 3.

Kovács 2001 = Kovács Béla (szerk.) (2001): *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Eger 1780, Egri Káptalan 1780. Érseki Gyűjteményi Központ, Eger, Az Egri egyházmegye történetének forrásai 4.*

Társulati regulák

Englischer Ehren-Preiß... 1736 = *Englischer Ehren-Preiß des Glorreichen Göttlichen Fronleichnams Jesu Christi im allerheiligsten Sacrament: Das ist: Ausführliche Hand-Büchlein der Hochlöblichen recht Englischen Ertz-Bruderschaft von der immerwährenden Anbettung des allerheiligsten Sacraments, denen in Gott andächtigen und eyfferigen Brüder und Schwester in Kayserl. Orth Rakamas, zu einer Geistl. Casshau, Acad., [1736].*

Az teste lett sz. ige... 1749 = *Az teste lett sz. ige, avagy Kristus Urunk Leg-szentségesebb Teste Congregáziójának regulái, búcsúi és ájtatossági, mely a kenyét-szín alatt el-rejtetett Istenhez-való buzgóságból és a boldog halálnak megnyerésére [...] bé-hozatott, s föl-állítatott Tisza Tokaj városában, Keresztelő Szent János oltalma alatt lévő Parochiális templomban, egy méltatlan egyházi rendben lévő paptúl, és megerősítettett [...] Barkóczy Ferenc [...] őexcellentiájátul, s búcsúkkal fölékesítettett [...] XIV. Benedek római pápátul. Kassa, Acad., 1750.*

Minden társaságok annyának... 1756 = *Minden Társaságok Annyának Azaz Az Egri Püspökségben Fel Állítatott Oltári Szentség Fő-társaságának Könyvecskéje, mellyben foglaltatnak a' bútsúk, regulák és a mindennapi ajtatosságoknak gyakorlásira alkalmaztatott imádságok és énekek. Eger, Royer, 1756 (1. kiad).*

Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái... 1783 = *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái. Bútsúk és Malasztok, mellyeket A Római Szentséges Pápák abban lévő Kristus Híveinek bővségesen ki-osztogattak (1783). Eger, Püspöki Oskola, 1783.*

Debrő 1886 = *A deprői confraternitas regulái 1633-ból. In: Adatok az Egri egyházmegye történetéhez. I. kötet 2 füzet. Eger, 1886. 383–387.*

Felhasznált irodalom

- Bán Izabella (2017): Igaz és köteles szívbéli ájtatosság – A Szűz Mária Szíve Társulat egy imádságos könyvének rövid bemutatása. In: *Lelkiség és irodalom*. Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport. 42–45.
- Bedy Vince (1930): A 16. és 17. századbeli győri kalendás egyesületek. In: *Győri Szemle* 1. évf. 162–173.
- Bitskey István (1993): Eszterházy Károly római tanulmányai és az egri barokk. In: *Eszterházy Károly emlékezete*. Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola. 43–45.
- Bitskey István (1999): „Püspökünk, példánk és tükörünk...” In: Kovács Béla (szerk.): *Eszterházy Károly Emlékkönyv*. Eger, Érseki Gyűjteményi Központ, 1999.
- Bőhm János (1897a): Az egri káptalan az Oltáriszentség tiszteletére 1386-ban testvérületet szervez. *Egri Egyházmegyei Közlöny* 29. évf. 1-2. szám 4–5., 12–14.
- Bőhm János (1897b): Gr. Barkóczy Ferencz egri püspök megalapítja 1757-ben az Oltáriszentség főtársaságát. *Egri Egyházmegyei Közlöny* 29. évf. 3-4. szám 21–22., 32–35.
- Bőhm János (1897c): Az Oltáriszentség főtársaságának további sorsa az egri megyében. *Egri Egyházmegyei Közlöny* 29. évf. 9-10. szám 86–88., 98–100.
- de Cevins, Madleine (2003): *Egyház a késő-középkori városokban*. Bp., SZIT, 2003.
- Doci, Viliam Stefan Doci OP (2017): *Die seelsorgliche Tätigkeit der Kaschauer Predigerbrüder*. de Gruyter, 2017. <https://doi.org/10.1515/9783110543155>
- Erős Katalin Renáta (2019): Eucharistia [sic!] tisztelet a középkori Magyarországon – a búcsú kiváltságok tanúsága. In: Barna Gábor (szerk.): *Eucharisztia és Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában I*. Szeged, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 2019. 9–22.
- Erős Katalin Renáta (2020a): A középkori Krisztus Teste Társulatok néhány jellemző vonása. In: Barna Gábor (szerk.): *Eucharisztia és Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában 2*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2020. 9–20.

- Erős Katalin Renáta (2020b): A besztercebányai Krisztus Teste Társulat a középkorban. In: „*Leborulva áldlak...*” *Eucharisztia és Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában*. Bp., SZIT, 2020. 43–62.
- Fr. Weiser (1891): *Die Marianische Congregationen in Ungarn*. Regensburg, 1891.
- Füzes Ádám (2019): Az oltáriszentség liturgikus tisztelete. In: *Agnus Dei*. Esztergom, Keresztény Múzeum, 2019. 10–21.
- Galla Ferenc (1939): Borromei Szent Károly hatása Magyarországon 1–3. *Theologia* 6. évf. 5. szám 289–300.; 6. szám 46–57., 122–134.
- Gyulai Éva (2009): A jezsuiták sárospataki Agonia-kongregációja a 17. században I-II. *Egyháztörténeti Szemle* 10. évf. 1. szám 3–32., 3. szám 3–20.
- Hermann Egyed (1973): *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, Aurora, 1973.
- Hermann Egyed (é. n.): A vallásos ember a barokk korban. In: Domanovszky Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet IV*. 419–452.
- Herodek Antal (1908a): Hazai oltáregyesületünk Zsigmond király korában. A XV. századbeli löcsei oltáregyesület. *Örökimádás* 9. évf. 4. szám 107–109.
- Herodek Antal (1908b): A XV. századbeli körmöczbányai oltáregyesület. *Örökimádás* 9. évf. 12. szám 363–364.
- Horváth István – Kikindai András – Sümegi József (2008): Vallási élet a barokk korban. In: *A Pécsi Egyházmegye ezer éve*. Pécs, Fény Kft., 2008. 110–114.
- Horváth József (2000): Vallásos társulatok a Győri egyházmegyében. In: *A Győri egyházmegye ezer éve*. Győr, Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, 2000. 83–100.
- Iványi Béla (1911): A löcsei „Krisztus Teste” testvérület jegyzőkönyve 1431–1584. In: *Közlemények Szepes vármegye múltjából* 3/3. Lőcse, 1911. 129–145.
- Jánosi Gyula (1933): *Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán*. Pannonhalma, 1935.
- Juhász Miklós (1944): Magyarországi konfraternitások a barokk korban. In: *Katolikus Szemle* 58. évf. 6. szám 161–169.
- Kádár László (1999): Eszterházy Károly racionalizmusa. *Vigilia* 64. évf. 6. szám 443–453.
- Kádár Zsófia (2014): Jezsuita vezetésű vallásos társulatok Magyarországon a 17. században (1582-1671). *Századok* 148. évf. 5. szám 1229–1272.
- Kádár Zsófia (2016): A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának első évszázada (1637-1745). In: Barta M. János – Szekér Barnabás – Ugry Bálint – Virovecz Nándor (szerk.): *Béctől Brassóig. A II. KoraújkorÁSZ*

- konferencia tanulmányai*. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2016. 9–40.
- Kádár Zsófia (2017a): Középkori eredetű vallásos testvérületek és barokk társulatok kapcsolata: a soproni Krisztus Teste confraternitas példája. In: Bogár Judit – Déri Eszter (szerk.): *Barokk vallásos közösségek*. Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017. 135–144.
- Kádár Zsófia (2017b): Sokoldalú szolgálattevők kora újkori testvérületek Közép-Európában – Multifunkcionale Dienstleister frühneuzeitliche Bruderschaften in Zentraleuropa. Konferenciabeszámoló, Salzburg, 2017. február 23–25. *Századok* 151. évf. 3. szám 677–684.
- Kádár Zsófia (2017c): Az urak Patrona Hungariae-társulata a 17. században. In: Fazekas István – Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt (szerk.): *Jezsuita jelenlét Győrben a 17-18. században. Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez*. Győr, Szent Mór Bencés Perjelség, 2017. 307–333.
- Kecskés Péter (1995): Vallásos társulatok Gyöngyösön. In: *Ház és ember 10*. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 1995. 145–162.
- Knapp Éva (1995): Vallásos társulatok, rekatolizáció és társadalmi átalakulás Kassán a XVII-XVIII. században. *Századok* 129. évf. 4. szám 791–814.
- Knapp Éva (2001): *Pietás és irodalom*. Bp., Universitas Kiadó, 2001.
- Kovács Béla (1999): Az egyházmegye plébániái és filiái Eszterházy Károly püspöksége idején. In: Kovács Béla (szerk.): *Eszterházy Károly Emlékkönyv*. Eger, Érseki Gyűjteményi Központ, 1999. 43–164.
- Kubinyi András (1999): Vallásos társulatok a késő középkori magyar városokban. In: Kubinyi András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., METEM, 1999. 341–352.
- Löffler Erzsébet (2010): Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár Barkóczy Albuma. In: *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae* 37. évf. 83–103.
- Löffler Erzsébet (2020): A gyöngyösi Szent Borbála kongregáció. In: Horváth István (szerk.): *Népi vallásosság és hitélet az Egri egyházmegyében a 18-21. században*. Eger, Érseki Vagyongazdálkodási Központ, 2020. 31–40.
- Maczák Ibolya (2020): Régi magyarországi prédikációk az Oltáriszentségről. In: Barna Gábor (szerk.): *Eucharisztia és Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában 2*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2020. 187–198.
- Majorossy Judit (2004): A Krisztus Teste konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. *Történelmi Szemle* 46. évf. 1-2. szám 69–111.

- Medgyesi S. Norbert (2019): Népénekek és iskoladramák az Oltáriszentségről a 17–18. századi Magyarországon. In: *Agnus Dei*. Esztergom, Keresztény Múzeum, 2019. 54–71.
- Medgyesi S. Norbert (2020): „Pro Festo Corporis Christi” – Eucharisztikus színjátékok a 17-18. századi Magyarországon. In: Barna Gábor (szerk.): *Eucharisztia és Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában 2*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2020. 175–186.
- Mihalik Béla (2017): *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670-1699)*. Bp., Hun-Ren Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.
- Miri, Rubin (2004): *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*. Cambridge, University Press, 2004.
- Mizera Tamás – Nagy Andor – Verók Attila (2017): *A könyvkiadó egri Líceum. Történet és kiadványjegyzék I. (1755-1852)*. Budapest–Eger, Kossuth Kiadó – Líceum Kiadó, 2017.
- Mohl Antal (1898): *A Mária kongregációk története, különös tekintettel hazánkra*. Győr, 1898.
- Molnár Antal (2005): *Mezőváros és katolicizmus*. Bp., METEM, 2005.
- Pásztor Lajos (2000): *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Bp., METEM, 2000.
- Pehm József (1934): *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Veszprém, 1934.
- Perger Gyula (2019): Az Oltáriszentség meggyalázásának emlékeztetői. In: Barna Gábor (szerk.): *Eucharisztia és Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában I*. Szeged, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 2019. 80–94.
- Petrik Géza (1885-1928): *Magyar Könyvészet 1712-1910*. Bp., Magyar Könyvkereskedők Egylete, 1885-1928.
- Piszke Olivér (1933): *Barokk világ Győregyházmegyében Zichy Ferenc gróf püspöksége idején (1743-1783)*. Pannonhalma, 1933.
- Serfőző Szabolcs (2000): A 17-18. századi párizsi konfraternitások társulati lapjai. *Ars Hungarica* 28. évf. 2. szám 245–258.
- Söveges Dávid (2007): *Fejezetek a lelkiség történetéből I*. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2007.
- Sümei József (1991): Az Oltáriszentség és a Szent Vér tisztelete a középkori Magyarországon. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2. évf. 3. szám 107–120.

- Sümei József (2009): Búcsújárás és zarándoklat. In: *A Pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Pécs, Fény Kft., 2009. 487–546.
- Sümei József (2020): A bátai eucharisztikus csoda az újabb kutatások tükrében. In: Barna Gábor (szerk.): „Leborulva áldlak...” *Az Oltáriszentség és az Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában*. Bp., SZIT, 2020. 29–42.
- Szabó Irén (szerk.) (2014): *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon*. Sárospatak, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, 2014
- Székely Zoltán (2017): A győri németek Győzedelmes Mária-kongregációja és annak albuma. In: In: Fazekas István – Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt (szerk.): *Jezsuita jelenlét Győrben a 17-18. században. Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez*. Győr, Szent Mór Bencés Perjelség, 2017. 335–364.
- Szelestei N. László (2013a): A győri Magyarok Nagyasszonya Társulat a 17. században. In: Bogár Judit (szerk.): *Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2013. 203–218.
- Szelestei N. László (2013b): Jézus Szíve társulatok a Kárpát-medencében a 18. században. *Magyar Sion* 7.(49.) évf. 2. szám 197–206.
- Szelestei N. László (2013c): Eszterházy Károly, a püspök. In: Monok István (szerk.): *A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok 1*. Eger, Líceum Kiadó, 2013. 34–43.
- Szelestei N. László (2017): A magyarországi barokk kori Oltáriszentség-társulatokról. In: *Barokk vallásos közösségek*. Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017. 189–198.
- Szilárdfy Zoltán (2006): *Mária Terézia Eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon*. Bp., METEM, 2006.
- Szuly Rita (2013): A győri Congregatio Agonae Christi tevékenységének és társadalmi szerepének vizsgálata az 1743–1753 közötti időszakban. *Egyháztörténeti Szemle* 14. évf. 4. szám 13–30.
- Szuly Rita (2015): A soproni Congregatio Agoniae Christi tagsága az Album oder Nahmen-Buch Einer Hoch-löblichen Bruderschaft der Bitteren Todt-Angst Iesu Christi An dem Creutz alapján. In: Szuly Rita – Kránitz Péter Pál (szerk.): *Társadalom térben és időben. Tanulmányok az új- és modernkori Magyarország eszme-, művelődés- és társadalomtörténetéről*. Budapest, Piliscsaba, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, 2015. 221–247.

- Szuly Rita (2016): Adalékok a győregyházmegyei laikus vallásos társulatok történetéhez. A soproni Congregatio Agoniae Christi (1661–1778). In: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2016. 495–520.
- Szuly Rita (2021): Társulatok a 18. századi vasvári főesperességben. In: Pilipkó Erzsébet – Fogl Krisztián Sándor (szerk.): *Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében 11*. Veszprém, Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, 2021. 215–241.
- Tengely Adrienn (2025): A tarnaszentmiklósi Szűz Mária Társulat. In: *Eszterházy Károly püspök tanulmánykötet*. Eger, Líceum Kiadó, 2025 – megjelenés alatt
- Terdik Szilveszter (2017): Az ungvári jezsuiták Mária-kongregációjának albuma. In: Bogár Judit – Déri Eszter (szerk.): *Barokk vallásos közösségek*. Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport. 211–238.
- Tímár Kálmán (1908): Legrégibb szentségi társulataink. *Örökimádás* 9. évf. 12. szám 337–340.
- Tímár Kálmán (1910): Rákóczi városában: Mária Terézia korabeli kassai Oltáregyesület. *Örökimádás* 11. évf. 12. szám 382–385.
- Tímár Kálmán (1913): A budai Krisztus Teste Társulat. *Örökimádás* 14. évf. 45–46.
- Tózsza-Rigó Attila (2007): Vallásos testvérületek és a városi elit kapcsolata a kora újkori német polgárságú városokban In: Gedő Éva – Horváth Emőke (szerk.): *Hatalom, legitimáció, ideológia: történeti tanulmányok*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2007. 120–129.
- Tüskés Gábor – Knapp Éva (1986): A szent vér tisztelete Magyarországon. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Bp., Gondolta, 1986. 76–116.
- Tüskés Gábor – Knapp Éva (2001): *Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században*. Budapest, Osiris.
- Várnagy Antal (1993): *Liturgika*. Abaliget, Lámpás Kiadó.
- Wick Béla (1936): *A kassai Szent Erzsébet dóm*. Kassa.
- Zágorhidi Czigány Balázs (1993): Krisztus Teste-társulat a középkori Vasváron. Adalék a város középkori vallási életéhez. *Vasi Honismereti Közlemények* 1993/2. 37–39.